

GAZDÁLKODÁS, TÁRSADALOM, VIDÉKI ÉLET. Aquincum északnyugati hátországa

SIMON BENCE¹

Magyar Régészet 12. évf. (2023) 3. szám, pp. 59–68.

A Római Birodalom sokszínűségét az egyedi gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyokkal rendelkező közösségek adták. Ezek a többnyire városok és azok vidéki hátországa által alkotott komplex rendszerek Pannonia tartomány esetében még kevésbé ismertek. Egy most folyó kutatási program azt a célt tűzte ki, hogy az egyébként feliratos emlékekben egyik leggazdagabb és a délnyugati hátország esetében jól feltérképezett Aquincum (Óbuda) északnyugati vidéki életéről szerezzen átfogó képet. Az alapvetően roncsolásmentes módszerekkel tervezett kutatás az ún. „diagonális”, az útleírások alapján Aquincumot Brigetióval (Komárom–Szőny) összekötő, birodalmi út menti vidéki táj berendezkedésének részletes megismerését, így a környezet, társadalom és gazdaság kölcsönhatásainak történeti léptékű rekonstrukcióját célozza meg.

Kulcsszavak: diagonális út, Aquincum hátországa, belterjes gazdálkodás, tájrégészet, régészeti településtopográfia, térinformatikai modellezés

BEVEZETÉS

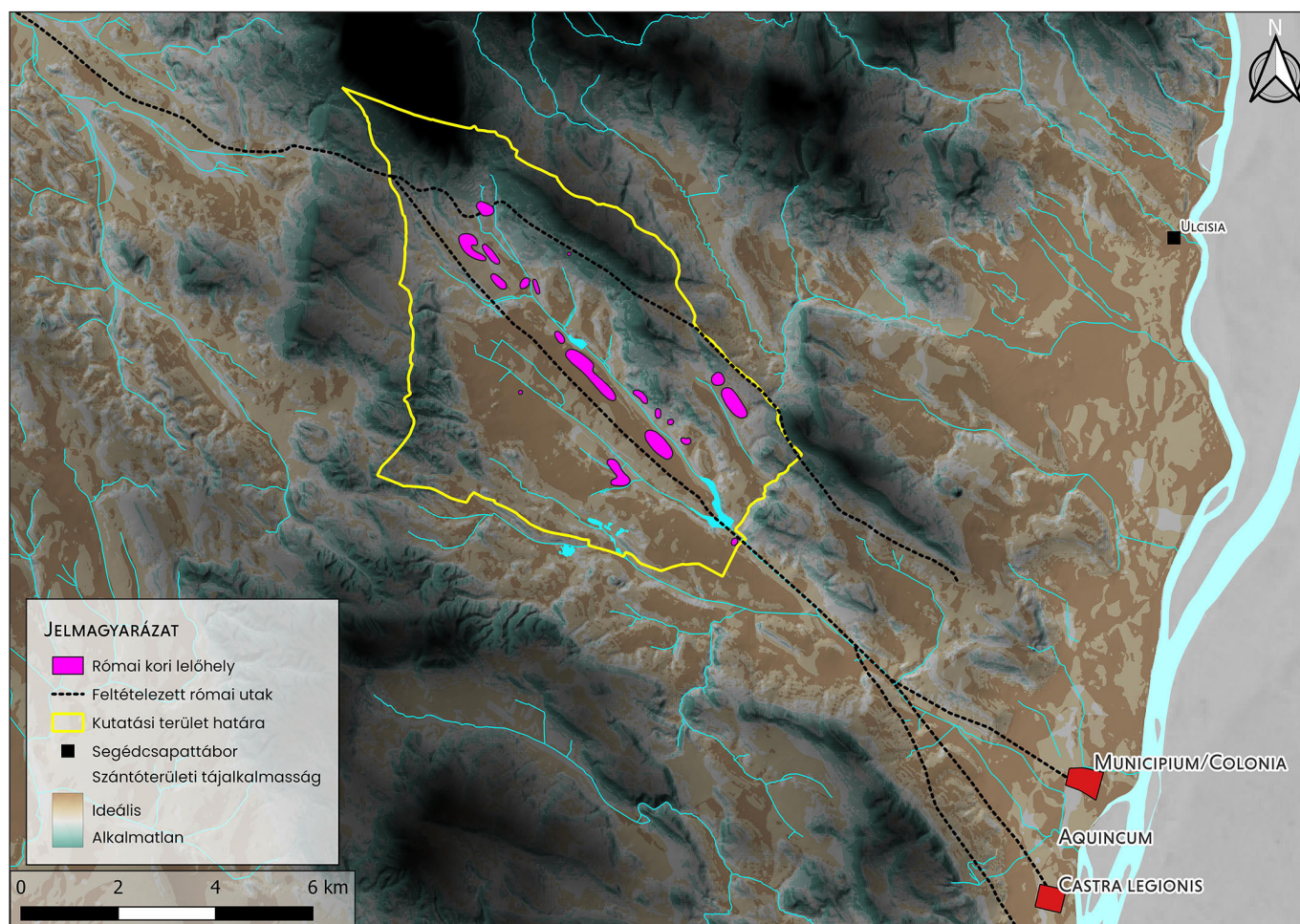
A római gazdaság és közigazgatás kereteit a városi közösség, a *civitas* határozta meg, amely politikai és gazdasági kapcsolatrendszerén, elsősorban adózás és piaci ügyletek útján szilárdította meg egy adott terület fölött a római fennhatóságot és aknáztta ki saját ellátása érdekében a térség erőforrásait. A városok lakosságát és a katonákat ennek következtében az egyébként jóval népesebb „vidék” látta el mezőgazdasági terményekkel, maguk élelemtermelést csak elenyésző mértékben folytattak. A város és vidék közötti kapcsolat azonban korántsem egyszerűsíthető le, ugyanis viszonyuk nem alá- és fölérendeltség szerint, hanem inkább egymásba fonódó és egymásra utalt rendszerek összességéként írható le (ERDKAMP 2001).

Korábbi kutatásaim során ezt a viszonyrendszert elemeztem a pannoniiai Aquincum (Óbuda) és Brigetio (Komárom–Szőny) hátországra és annak gazdasági, társadalmi berendezkedésére és településhálózatára koncentrálni (SIMON 2019a). A terepbejárás és feltárási adatok alapján egy – egymástól nagyjából 3–4 km-re elhelyezkedő falutelepülések által meghatározott – szabályos településhálózatot azonosítottam, amelynek kialakulásában a gazdaságföldrajzi párhuzamok alapján a belterjes mezőgazdasági termelés és a vidéki társadalom összetétele játszott főszerepet (SIMON 2017; 2022, 225–228). A római kori településhálózat szabályszerűségét párhuzamba állítottam a késő középkori falurendszerrel is, ami hasonló felépítést mutatott. Továbbá a késő középkori falurendszer térinformatikai elemzése során kimutattam, hogy modern településhatáraink nagyrészt megegyezhetnek a középkori határokkal, és kialakulásukra a domborzat és az utazásra fordított energia együttesen hatottak (SIMON 2019b). A most elkezdett kutatás során eddigi eredményeimet kívánom kisebb területre koncentrálni, kiegészíteni, ellenőrizni és új összefüggésbe helyezni.

A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

Aquincum közigazgatási területén a bennszülött kelta *eraviscus* törzs kulturális hatása egészen a Kr. u. 3. századig jelentős hatással bírt a vidéki településképre, a gazdálkodásra és a hitvilágra. Az utóbbi évtizedekben az ókori várostól délnyugatra fekvő Budaörsi- és Zsámbéki-medencében számos olyan nagy kiterjedésű falutelepülést tártak fel és közöltek, amelyekben a római jellegű helyi és import leletanyag mellett a római és bennszülött építészeti és temetkezési hagyományok együttes előfordulását figyelték meg (OTTO-MÁNYI 2007; 2012; 2014; 2016a; 2019). Míg a nagy felületen feltárt, Aquincum délnyugati hátországaiban

¹ ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Ókori Régészeti Tanszék; e-mail: simon.bence@btk.elte.hu

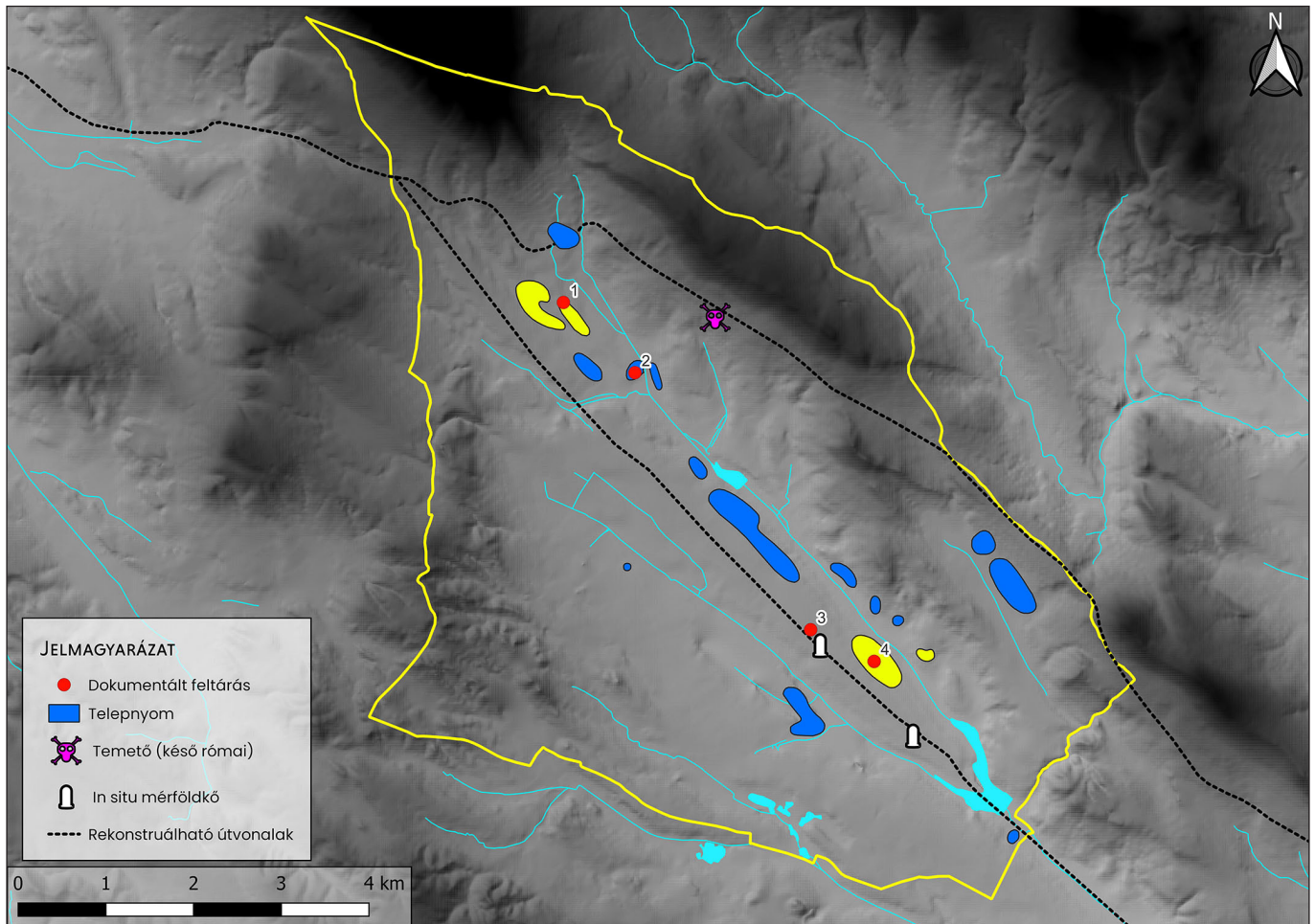
1. kép. A projekt által érintett terület elhelyezkedése Aquincumtól északnyugatra (térkép: Simon Bence)

fekvő budaörsi és pátyi római települések a pannoniai vidéki települések kutatásának kiemelkedően fontos, megkerülhetetlen lelőhelyei, szinte alig rendelkezünk információval a város északnyugati régiójáról. Kutatási területemet ennek szellemében jelöltem ki a Pilis és a Budai-hegység közötti medence területén, amely ideális mezőgazdasági adottságokkal bírhatott, és amelyet mindemellett mérföldkövekkel, valamint történeti térképekkel igazolható birodalmi út szelt keresztül a római kor folyamán (1. kép).

A terület kiemelt figyelmet érdemel, ugyanis Aquincum közvetlen környezetében, azaz a várostól egy nap alatt gyalogosan oda-vissza kényelmesen megjárható távolságban, legfeljebb 3,5–4 órányi járóföldre helyezkedik el. Ez a terület folyamatos, aktív kapcsolatban állhatott a várossal, ellentétben a távolabb fekvőkkel, amelyek fölött az már csupán pénzügyi és politikai felügyeletet gyakorolhatott (BINTLIFF 2002, 239–240).

Doktori kutatásom térinformatikai és topográfiai eredményei alapján a vizsgált földrajzi medence római gazdasága és településhálózata nem különbözött Aquincum közvetlen hátszágának egészétől, azaz főként belterjes gazdálkodást végző, kisbirtokos lakossággal rendelkező falutelepülések jellemezhették (SIMON 2019a, 125–206). Egyedül a feliratos emlékek állítatói térnek el a délnyugati hátszágban fellelt személyektől, ugyanis a diagonális út környezetében főként a helytartó hivatalnokainak vagy az Aquincumban állomásozó *legio II Adiutrix* befolyásosabb katonáinak köemlékei kerültek elő (SIMON 2022, 223–225).

Ezért jelenleg futó pályázatom keretében Aquincum északnyugati hátszaga, azaz a diagonális út mentén fekvő lelőhelyek és környezetük komplex kutatását tűztem ki célul. Nem egyértelmű ugyanis, hogy milyen jellegű településekkel számolhatunk a területen, topográfiai szempontból hol helyezkednek el, milyen a belső szerkezetük, illetve hogyan változtak időben. A birtokos lakóházából és a termelést kiszolgáló épületek gazdasági együtteséről, ún. villagazdaságról vagy több kisebb háztartásból álló faluról, esetleg e kettő

2. kép. Római kori lelőhelyek, mérföldkövek, hosszú ideig fennálló lelőhelycsoportok (sárga) és feltárások a kutatási területen (térkép: Simon Bence)

térben elhatárolható közigazgatásilag egységes kombinációjáról beszélhetünk? Ugyanis a feltárások és a nagyfelületű roncsolásmentes kutatások adatainak birtokában sem tűnik minden esetben egyértelműnek egy római kori lelőhelycsoport értelmezése. A budaörsi, pátyi vagy a ménfőcsanakai falu esetében ez a kérdés viszonylag megnyugtatóan tisztázható, ugyanis ezek a települések hosszú időn át egy helyszínen, töretlenül fejlődtek, a római jellegű épületek párhuzamosan jelen voltak a bennszülött típusú házformákkal, és nem volt különálló, villajellegű együttes területükön vagy közvetlen környezetükben (BÍRÓ 2017, Kat. 14, Kat. 72, Kat. 38). Hasonlóan világos, hogy a Csúcshegy környéki római településhálózat Severus-kori átalakulása során a korábbi bennszülött jellegű falusias településmag megszűnt, majd a helyén, illetve a környezetében kőből épült villák vették át annak gazdasági szerepét (BÍRÓ 2017, 290–291). Ezzel szemben korántsem olyan egyértelmű azoknak a településeknek az értelmezése, ahol a köperiódus során a korábbi földbe mélyített objektumokat részben elplanírozták és kerítésfallal elválasztva építettek villajellegű épületet a falu korábbi területén, vagy ahhoz kapcsolódva (Törökbálint, Kukorica-dűlő: OTTOMÁNYI 2014, 111–112; Érd-Simon-dűlő: OTTOMÁNYI 2016b, 16, 5. kép, 29; Halbtorn: DONEUS *et al.* 2018).

A fenti összetett kérdéseket öt, régészeti módszerekkel is kutatható témakör kibontásával kívánom új megvilágításba helyezni. Vizsgálni tervezem az összes azonosítható lelőhely topográfiai helyzetét, azok kiterjedését, leletanyagát, a lelőhelyek kronológiáját, a települések belső szerkezetét és fejlődését, a települések és a gazdasági tér viszonyát a diagonális úttal, illetve a római kori tájhasználatot, főként a településhatárokat és a megművelt területek azonosítására koncentrálni.

A kutatásra kijelölt területről szinte kizárólag a Magyarország Régészeti Topográfiája program által gyűjtött terepbejárási adatok állnak rendelkezésre. Ezek közül kiemelendők a Pilisvörösvár, illetve Pilisszántó területén található lelőhelyek, amelyek esetében hosszú ideig fennálló településekkel számolhatunk (SIMON

2019b, RCat. 1, 4; 2. kép). A felszínen talált leletanyag nem utal arra, hogy ezek a lelőhelyek miként kapcsolódnak egymáshoz, falu háztartásait vagy kisebb villák csoportját rejtik-e, vagy hogy milyen időrendi viszonyban állnak egymással, és milyen fejlődési utat jártak be. A Pilisszántó határában, Kocsis László és Marianne Prohászka által feltárt késő római, több helyiséges, padlófűtési kőépület tovább árnyalja a terület késő császárkori települési képét (MNM Rég. Ad. LIX/431/2001., Ltsz. 19045; XXXI/430/2001., Ltsz. 18532; 2. kép 2). Emellett közvetett képet ad a korábbi területhasználatról a pilisszántói lelőhelyek közvetlen szomszédságában épült Valentinianus-kori (Kr. u. 4. sz.) őrtorony falába beépített, feltételezhetően a közeli település temetőjéből elhurcolt, Kr. u. 1–2. századi sírkő (SOPRONI 1985, 289; 2. kép 1). Céлом, hogy a projekt során nem csak a településeket, hanem a hozzájuk tartozó, a fentiekhez hasonlóan csak közvetetten ismert temetőket is azonosítsam, így rekonstruálva a római kori térhasználatot.

Ehhez a kérdéshez kapcsolódik, hogy miként befolyásolta a helyi topográfia és a területen áthaladó, a Dunakanyart a folyótól beljebb eső völgyeken keresztül levágó római távolsági út, az ún. diagonális út nyomvonala a lakott terület és a temetők struktúráját, továbbá a gazdasági tér felosztását. Hogyan jutottak be a településekre a fő közlekedési útról, illetve hol helyezkedtek el a temetők az utak és a települések viszonyában? Utóbbira egyelőre csak a pilisvörösvári lelőhelycsoport esetében rendelkezünk információval, ahol Ottományi Katalin beszámolója alapján a késő római temető a távolsági út és a település között foglalt helyet.

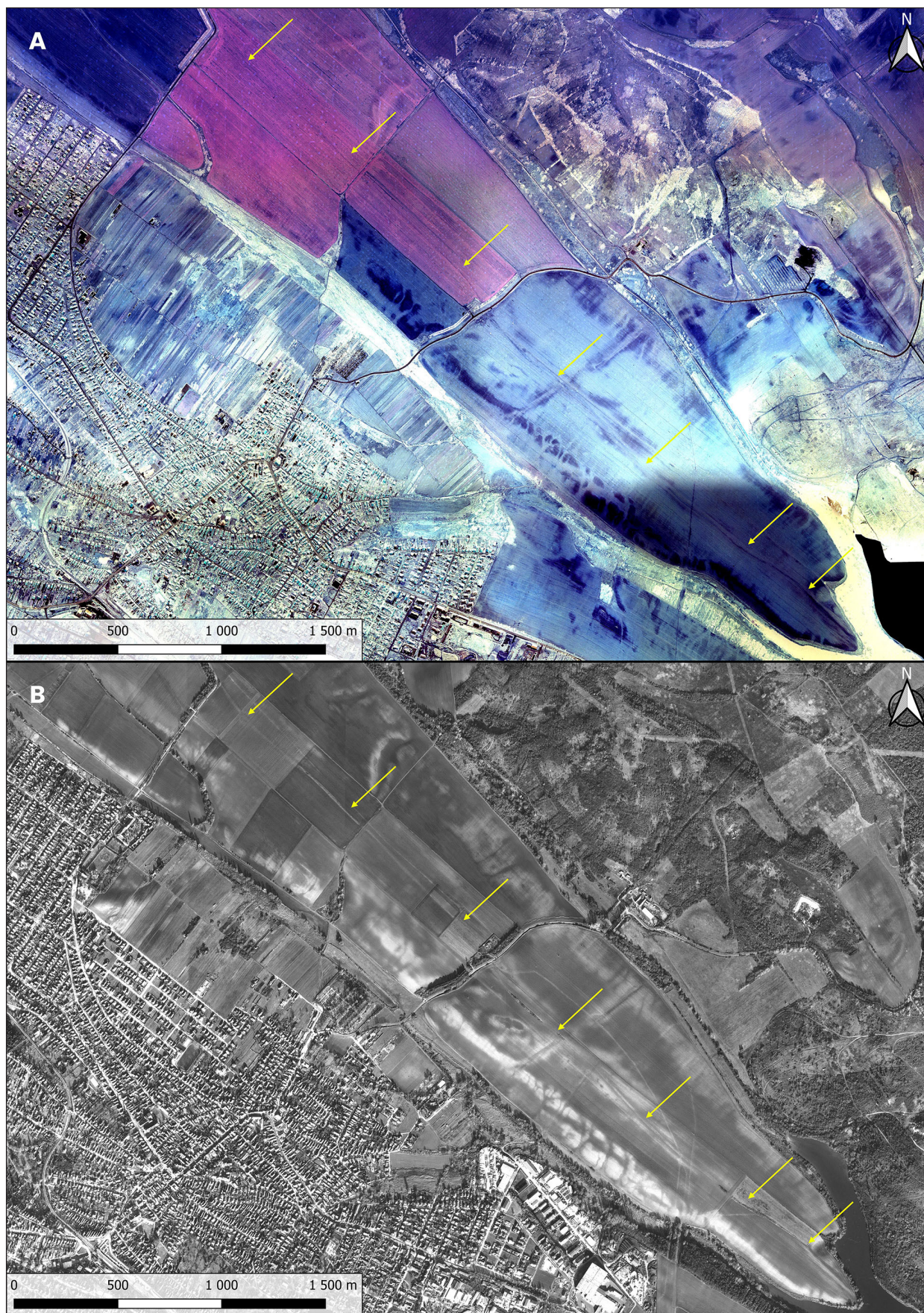
A területhasználat szorosan összefüggő kérdés, hogy miként alakították az egyes falvakhoz kapcsolódó külterületet, és ennek milyen régészeti nyomát lehetséges azonosítani? A római kori területhasználat árokrendszerek vagy alsóbbrendű utak formájában is jelentkezhethet (BÖDÖCS, KOVÁCS & ANDERKÓ 2014), de szerencsés esetben a leletanyag szóródása és koncentrációja alapján is kimutatható lehet, ahogy például *Gallia* vagy *Hispania* kapcsán történt (POIRIER 2016; GRAU MIRA & SARABIA-BAUTISTA 2022). A belterjes mezőgazdasági termelés során az adott területre eső, hosszabb ideig tartó emberi jelenlét a régészeti leletanyag felhalmozódása során esetleg nem csak a mindennapos használati tárgyak kerülhettek a megművelt földbe, hanem a háztartásból származó, valóban hulladékként kezelt tárgyak is. Az így felhalmozódó ún. *off-site* leletanyag ideiglenes szállásra, karámra, illetve a belterjes gazdálkodásra jellemző trágyázásra utalhat. Pályázatom keretében a két falu közötti terület római kori földhasználatát kívánom az *off-site* leletanyag segítségével rekonstruálni.

ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A kutatás kérdéseit döntően roncsolásmentes lelőhelyfelderítés keretében gyűjtött téradatak segítségével és azok térinformatikai kiértékelésével kívánom megvalósítani. A lelőhelyeken kívül extenzív, míg azokon belül intenzív bejárást tervezek, amelyek információit magnetométeres és talajradaros, illetve fémkeresős felmérések eredményeivel fogom összevetni. A műszeres felmérések a települések és a külterület szerkezeti felépítésének pontosításában, illetve a korhatározásban, a terepbejárási eredmények pedig főként a leletanyag-szóródás vizsgálatában lesznek segítségemre. A kutatás kiegészül majd hagyományos, illetve alacsony magasságból végzett légifotózással. Utóbbi esetben mikro-domborzati elemzésre is nyílik majd lehetőség.

A DIAGONÁLIS ÚT KUTATÁSÁNAK ELSŐ FÉLÉVES EREDMÉNYEI

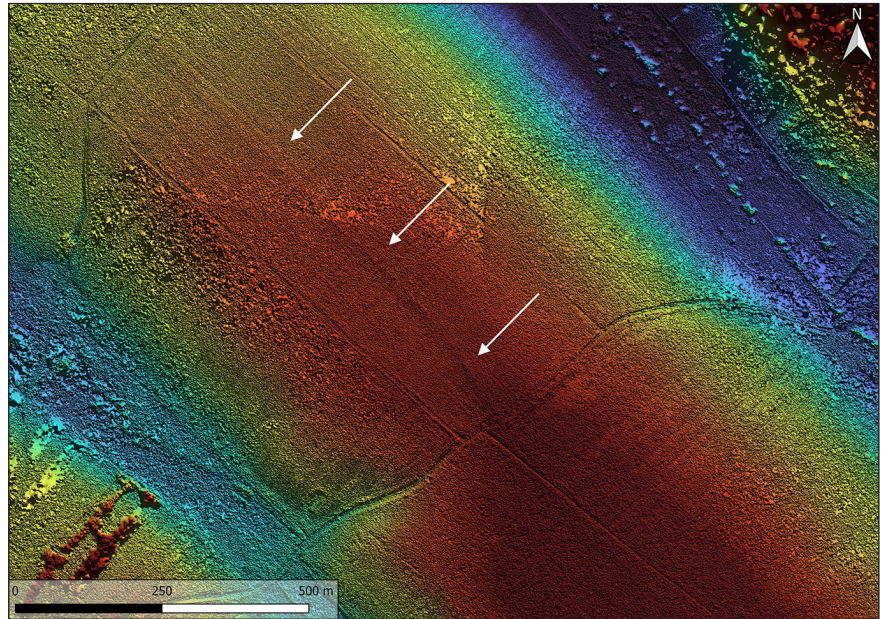
A 2022. decemberében kezdődött kutatás első néhány hónapjában nemcsak új, hanem archív adatok felhasználásával is sikerült a kutatási terület településtörténetét és topográfiáját meghatározni, *Aquincumot* *Brigetió*-val összekötő távolsági út nyomvonalát pontosítani. Az út jól ismert (SIMONYI 1936; LÁNG 2005; PETŐ 2014; SIMON 2015), számos mérföldkö jelzi (KISS 2007, 124–125), sőt 2008-ban Stibrányi Máté egy kisebb szakaszát mentő feltárás keretében kutatta (KÖH 600/4540/2009, 2009-0205/1). Az út nyomvonalának legújabb terepi azonosítását és az azzal összefüggésbe hozható fémleletek gyűjtését még a pályázat elindulását megelőzően kezdte meg az önkénteseket foglalkoztató Községi Régészeti Egyesület 2022. októberében és novemberében. Pilisvörösvár önkormányzatának felkérésére a város határának régészeti lelő-

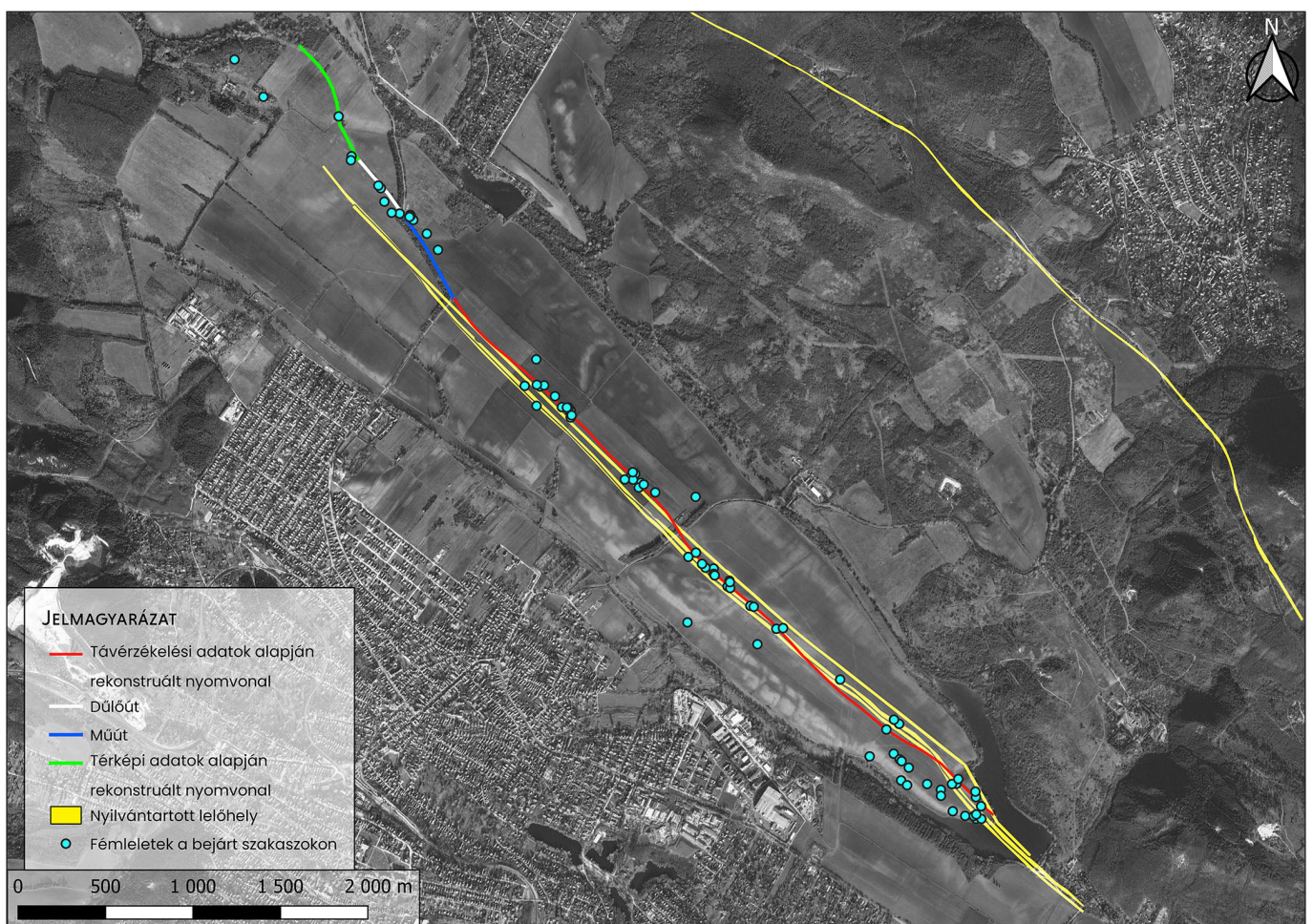
3. kép. A: A diagonális út nyomvonala egy 1988. március 18-án készített légifelvételsorozaton (forrás: fentrol.hu; Lechner Nonprofit Kft.; 1988-0010: <https://www.fentrol.hu/hu/kereses/tag/1988-0010> elérés: 2023.08.15). B: Nyomvonal egy 2022. januári műholdképen (Google Earth, Image © 2023 Maxar Technologies) (Simon Bence)

helyeit járták be, majd decembertől együttműködésünknek köszönhetően adataikat rendelkezésemre bocsátották. Ezt követően február és március hónapban már vezetésemmel jutottunk el az egyesülettel az út északabbra eső szakaszaihoz.

A terepi kiszállások során az út szétszántott állapota nem feltétlenül tette lehetővé a lelőhely pontosítását, így már a legkorábbi fázisban felhasználtam a Lechner Nonprofit Kft. nyilvánosan hozzáférhető légifilmtárából (fentrol.hu) letöltött archív fényképek, illetve a Google Earth által közzétett műholdképek adatait (3. kép). Előbbi fényképek alkalmasak voltak digitális terepmodell létrehozására is, amellyel nem csak az út nyomvonaláról, hanem annak szerkezetéről, azaz

4. kép. A diagonális út töltése egy 1970. augusztus 13-án készített légifelvétel-sorozatból előállított felszínmodellén
(forrás: fentrol.hu; Lechner Nonprofit Kft.; 1970-0170:
<https://www.fentrol.hu/hu/kereses/tag/1970-0170> elérés: 2023.08.15)
(Simon Bence)

5. kép. A diagonális út azonosított nyomvonala, fémleletek szóródása és a nyilvántartott lelőhely (térkép: Simon Bence)

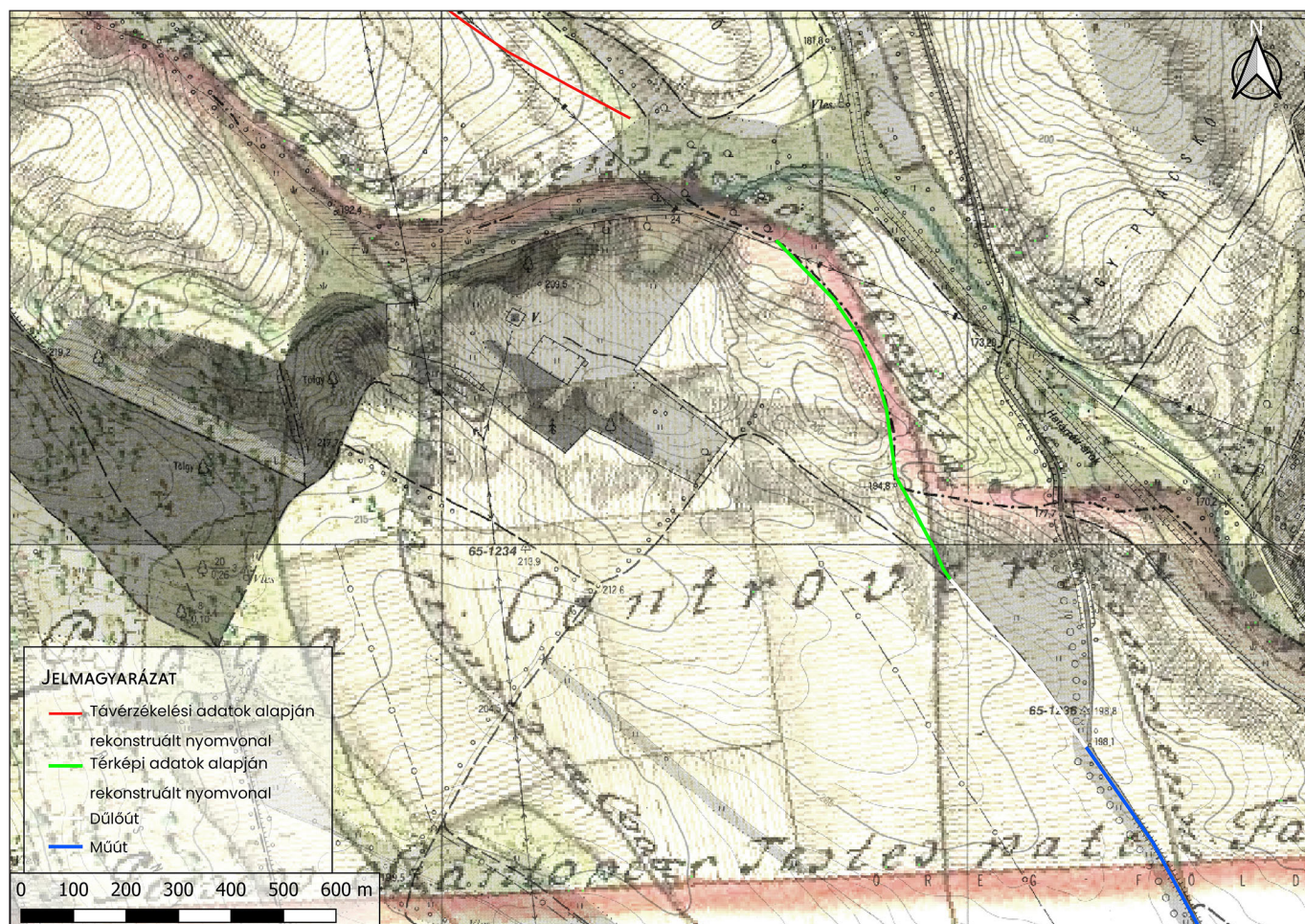

6. kép. Szekérnyom a Bende-tanyához vezető római eredetű dűlőúton (fotó: Simon Bence)

töltéséről is lehetett információt szerezni (4. kép). Előzetes adataim alapján az út eltér a nyilvántartott régészeti lelőhelytől olyannyira, hogy az északi részen műút, illetve dűlőút formájában a mai napig használatban áll (5. kép). Utóbbi dűlőút kopott fehér kövein szekérnyomot is sikerült azonosítani (6. kép). A legészakibb szakaszon az út már nem azonos a jelenlegi dűlőúttal, hanem arról leágazva, Pilisszántó és Pilisvörösvár közös határán futhatott. Ezt a helyzetet egy 1767-es térkép (MNL OL, S11 No. 830:84) is rögzítette (7. kép), továbbá az út világos, szétszántott felülete a földről és a levegőből is egyaránt látszódott (8. kép).

A fémdetektoros kutatások alapján a történeti korú tárgyak a műholdképek segítségével meghatározott út legfeljebb 40 m-es övezetében fordultak

elő, kirajzolva annak vonalát. Koruk a római kortól a modern korig tartó időszak egészét lefedte, bizonyítva az út állandó történeti használatát. Emellett meghatározhatóvá vált egy, az úthoz kapcsolódó tipikus leletanyagcsoport, amely a meghatározhatatlan korú vastárgyakon túl a római korban főként érmékből és ruhakapcsoló tűkből, a középkor alatt pedig ruházathoz (övesatok, veretek, sarkantyúcsillag) vagy fegyverzethez (muskétagyolyó, köpűs nyílhegy) kapcsolható tárgyakból állt.

7. kép. Egy 1767-es térképi forrással (MNL OL, S11 No. 830:84) azonosítható útszakasz Pilisvörösvár északi határán (térkép: Simon Bence)

8. kép. A dűlőútról leágazó, szétszántott római út nyoma Pilisvörösvár északi határán (fotó: Simon Bence)

TÁRSADALMI HASZNOSULÁS

A pályázat során egy tartományi fővárossal aktív kapcsolatban álló római kori vidéki táj teljes, komplex régészeti feltérképezése történik meg, amelyhez hasonló célzott kutatásra Magyarországon, de a környező országokban sem került még sor. A kutatási terület lelőhelyei az agglomerációs települések terjeszkedésének, a gyorsforgalmi útépitéseknek és az intenzív mezőgazdasági tevékenységnek köszönhetően veszélyben vannak, pedig – amint a fenti esettanulmány megmutatta – kapcsolatot teremthetnek múlt és a jelen között. Nem csak a megszokott régészeti leletanyag megismertetése, hanem a régészeti örökség egyéb elemeinek, mint például az egykori római vidéki életforma tájra gyakorolt hatásának bemutatása is segítheti, erősítheti a szélesebb közönség helyi identitását és múlt iránti érdeklődését, a múlt értékeinek megőrzésében történő szerepvállalását. A kutatás szakmai jelentőségén túl az örökségvédelmi szakemberek és a beruházók számára is olyan információkkal szolgálhat, amelyek további modellezési lehetőségeket, kockázatelemzéseket, klasszifikációs eljárásokat tesznek majd lehetővé, segítve a múlt elemeinek megőrzését és kiszolgálva a jelenkori társadalmi igényeket is.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal 2022. évi OTKA-PD143078. számú poszt-doktori kiválósági program (PD_22) pályázatának három évre szóló támogatásával valósul meg. Köszönettel tartozom a Ferenczy Múzeumi Centrum és a Közösségi Régészeti Egyesület munkatársainak és önkénteseinek a terepmunkákban való közreműködésükért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bintliff, J. (2002). Going to the Market in Antiquity. In E. Olshausen, & H. Sonnabend, (eds.), *Zu Wasser und zu Land. Verkehrswege in der antiken Welt*. Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie in Altertums 7, Geographica Historica 17. Stuttgart: Steiner, 205–290.

Bíró, Sz. (2017). *Die zivilen vici in Pannonien*. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 131. Mainz: Schnell & Steiner.

Bödöcs, A., Kovács, G., & Anderkó, K. (2014). The Impact of the Roman Agriculture on the Territory of Savaria. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* 3(5), 321–332. <https://doi.org/10.17204/dissarch.2014.321>

Doneus, N., Neubauer, W., Doneus, M., & Wallner, M. (2018). Die archäologische Landschaft von Halbtorn. Ergebnisse aus drei Jahrzehnten integrierter archäologischer Prospektion. *Archaeologia Austriaca* 102, 201–226. <https://doi.org/10.1553/archaeologia102s201>

Erdkamp, P. (2001). Beyond the Limits of the 'Consumer City'. A Model of the Urban and Rural Economy in the Roman World. *Historia* 50/3, 332–356.

Grau Mira, I. & Sarabia-Bautista, J. (2022). Multiscaled Archaeological Survey in Eastern Iberia: Ancient Settlement Dynamics, Agrarian Practices, and Rural Landscapes. *Journal of Field Archaeology* 47(7), 471–485. <https://doi.org/10.1080/00934690.2022.2099614>

Kiss, P. (2007). A pannoniai mérföldkövek állításának történeti és topográfiai kérdései (Doktori disszertáció). Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Régészet Doktori Program. Budapest.

Láng, O. (2005). New Data Concerning the Diagonal Road between Aquincum and Brigetio. In Visy Zs. (ed.), *Proceedings of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies, Pécs, Hungary. September 2003*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 657–666.

Ottományi, K. (2007). A pátyi római telep újabb kutatási eredményei. *Studia Comitatus* 30, 7–238.

Ottományi, K. (2012). Római vicus Budaörsön. In Ottományi K. (ed.), *Római vicus Budaörsön*. Budapest: Archaeolingua, 9–408.

Ottományi, K. (2014). Újabb római vicusok Aquincum territoriumán. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* 3(2), 97–142. <https://doi.org/10.17204/dissarch.2014.97>

Ottományi, K. (2016a). A budaörsi római vicus temetője. In Ottományi K. (ed.), *A budaörsi római vicus temetője*. Budapest: Archaeolingua, 9–372.

Ottományi, K. (2016b). Római villagazdaságok Érden, a Benta-patak völgyében. *Kuny Domokos Múzeum Közleményei* 22, 13–67.

Ottományi, K. (2019). *A pátyi temető római sírjai. (Malom-dűlő)*. Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum.

Pető, Zs. (2014). Római vagy középkori? Történeti utak a Pilisben. *Magyar Régészet* (3)3, 1–8.

Poirier, N. (2016). Archaeological Evidence for Agrarian Manuring: Studying the Time-Space Dynamics of Agricultural Areas with Surface-Collected Off-Site Material. In Kapste, J. (ed.), *Agrarian Technology in the Medieval Landscape*. Ruralia 10. Turnhout: Brepols Publishers, 279–290. <https://doi.org/10.1484/m.ruralia-eb.5.110472>

Simon, B. (2015). Roman settlement pattern and LCP modelling in ancient North-Eastern Pannonia (Hungary). *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* 3(3), 105–126. <https://doi.org/10.17204/dissarch.2015.105>

Simon, B. (2017). Physical landscape and settlement pattern dynamics around Aquincum and Carnuntum: A socio-economic approach. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* 3(5), 259–286. <https://doi.org/10.17204/dissarch.2017.259>

Simon, B. (2019a). Aquincum és Brigetio mezőgazdasági háterszága és a katonaság ellátásának lokális rendszere (Doktori disszertáció). Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Régészet Doktori Program. Budapest. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2019.139>

Simon, B. (2019b). Rural Society, Agriculture and Settlement Territory in the Roman, Medieval and Modern Period Pilis Landscape. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* 3(7), 205–230. <https://doi.org/10.17204/dissarch.2019.205>

Simon, B. (2022). The agricultural hinterland of Aquincum and Brigetio, Hungary. Landscape, rural settlements, towns and their interactions. In A. Brysbaert, I. Vikatou, & J. Pakkanen (eds.), *Shaping cultural landscapes. Connecting Agriculture, Crafts, Construction, Transport and Resilience Strategies* Leiden: Sidestone Press, 221–239.

Simonyi, D. (1936). A Brigetio-Aquincum közötti diagonális (Dorog-Csév-Óbuda) útvonal kérdése. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 60, 44–55.

Soproni, S. (1985). Újabb római feliratok Pest megyéből. *Studia Comitatus* 17, 273–302.